

Jantar ve starší době bronzové

Jantar je vzácná a velmi atraktivní surovina pro výrobu šperků a ozdob již od pravěku. Jedná se o třetihorní mineralizovanou pryskyřici, která se vyskytuje ve více barevných variantách a kvalitách. Nejznámějšími barvami jsou žlutá, oranžová, červená, bílá, mechová a černá. Nachází se na mnoha místech jak v Evropě, tak i po světě; nejvýznamnějšími evropskými nalezišti jsou Sicílie, Rumunskou a Pobaltí (především Polsko). Právě Baltský jantar je nejkvalitnější na světě a byl v největší míře používán již v době bronzové. Dříve lidé jantaru přisuzovali magickou moc a využívali jej pro léčebné a magické účely, výrobu amuletů, ochranných talismanů apod.

Jantar a jantarové předměty v době bronzové na území Čech pochází z nejkvalitnějších ložisek v Pobaltí, toto tvrzení bylo také prokázáno podrobnými rozbory materiálu.

V době bronzové se jantar vyskytuje především v únětické kultuře, pojďme se nyní podívat na artefakty, které byly z tohoto luxusního materiálu vyráběny.

Korálky

Korálky patří mezi nejtradičnější výrobky z jantaru. Dosud bylo z území Čech známo asi 4000 kusů korálků, ovšem toto číslo není přesně, jelikož mnoho z nich bylo v průběhu let ztraceno, nebo zničeno při exkavaci, u jantarových předmětů je běžné, že se špatně zachovávají a při vyzvedávání se mohou rozpadnout.

Druhy korálků:

1) s jednoduchým vrtáním: jedná se o králky, které mají pouze jednu díрку, nejčastěji v ose (svislé nebo vodorovné) a mohou mít libovolný tvar (nejčastěji ploché, bochánkovité, podlouhlé, diskovité, apod.).

2) s vícenásobným vrtáním: poměrně vzácné exempláře, kterých známe pouze 24 kusů (z 18 hrobů na 12 pohřebištích). Vrtání může být ve tvaru V, V a T, nebo paralelní a křížové. Kromě jediného hrobu ve Vliněvsi, byly tyto korálky ve všech hrobech po dvou a více kusech. V hrobě z Prahy Stodůlek byl takový korálek součástí amuletu na opasku. Často se vyskytují v náhrdelnících v kombinaci s bronzovými spirálkami a trubičkami. Největší koncentrace nálezů najdeme především ve středních Čechách. Bohužel není známo pohlaví nositelů, pouze se ví, že se nejednalo o děti. Datovány jsou do klasické fáze únětické kultury.

Kroužky a disky

Liší se od korálků především velikostí, kterou mají podstatně větší. Kroužky jsou tenké s velkým otvorem, disky kónické s malým otvorem. Jsou známy z 13 lokalit (12 kroužků a 4 disky).

Pohlaví nositelů opět není známo, pouze se ví, že je měly 3 děti. Nošení je z hrobů doloženo na krku, pánvi, bedrech, hrudníku a prstech u nohou.

Hrudky

Jedná se o prosté, neopracované hrudky jantaru, které mají pouze vyvrtanou díрку. Jsou známi v 18 exemplářích z 6 pohřebištích. Hrudka nalezená ve Vrbčanech je největším jantarovým

předmětem v Čechách (hmotnost 150g). Datace spadá do klasické fáze únětické kultury.

Závěsek

Jedná se o ojedinělý nález jediného kusu z pohřebiště Svrkyně, má obdélný tvar s dírkou a je datován do starší fáze únětické kultury.

Knoflík

Opět se jedná o unikátní nález, tentokrát z Osluchova. Jde však o starý nález a nejsou podrobně známy nálezové okolnosti. V hrobě s knoflíkem, se nenacházely žádné jiné nálezy, celé pohřebiště je však datováno do klasické únětické.

Součásti bronzových předmětů

Jantar byl používán také jako výzdobný prvek bronzových předmětů. Z území Čech je známa dýka s plnou litou rukojetí z Kozích Hřbetů. Jednalo se o křížové vykládání hlavice dýky jantarem a dekorativní jantarové nýty na záštitě, které jsou navíc doplněny o podložky z tenkého zlatého plechu. Jedná se o velmi atraktivní a pravděpodobně také symbolický předmět.

Náhrdelníky

Jsou nejčastějším šperkem, ve kterém se jantarové předměty vyskytují. Jsou buď čistě jantarové, nebo v kombinaci s jinými, většinou bronzovými předměty.

Nálezy jantaru

V hrobech se jantar nachází nejčastěji, je zde však důležité pozorně zaznamenávat polohy, ve kterých se vyskytl, ovšem je nutno zde také zohledňovat možné posuny při rozkladu těla, pohybech hlodavců apod. V záznamech starších výzkumů jsou uvedeny pouze strohé informace, "korálek v zásypu, na dně, apod." Je nutno být také obezřetný při určení místa na ruku, krku a kolenou, zde je nejednoznačné, zda byly například na ruku nebo na hrudníku apod. Pouze u 10 hrobů je poloha prokazatelně určená (6 na krku, 3 na ruku a 1 v keramické nádobě). Nejbohatší hrob s nálezem jantaru byl v Mikulovicích, kde bylo nalezeno několik set jantarových korálků v jediném hrobě. Obdobný hrob se nacházel také v Libochovanech. Oba tyto případy leží v místech, které jsou mimo hlavní koncentraci nejbohatších nálezů. Ve 28 případech se jantarové nálezy objevily v hrobě se zlatem. Obecně platí, že hroby, které obsahují zlato a korálky jsou bohatší.

Na sídlištích se jantarové předměty nachází pouze ojediněle, je známo pouze 5 nálezů. Jedná se o jeden nález ze SZ Čech, jeden ze středních Čech a 3 z jižních Čech. Tyto nálezy jsou bohužel bez dalších bližších analýz a podrobného zkoumání sídlišť informačně bezcenné.

Depoty jsou posledním místem výskytu jantaru. Dodnes je známo pouhých 5 nálezů jantaru v depotech. Ve většině případů se jedná o bronzové depoty, kde je jantar pouze doprovodným prvkem a je v menšině. Jedinou výjimkou je depot z Dívčího kamene, kde bylo v depotu kromě 2 bronzových seker a 2 náramků asi 250 jantarových korálků. Při vyzvedávání byly některé korálky zničeny, přesný počet proto není znám, dochovalo se 201 kusů.

Závěrem je možno říci, že jantar byl ve společnosti starší doby bronzové něčím výjimečným, co si kromě obyvatel středních Čech nemohl dovolit každý. Středočeské území je jedním z

nejvýznamnějších území, které odebíralo jantar pro vlastní trh, a je také velmi pravděpodobné, že místní obyvatelé zprostředkovávali toto luxusní zboží i pro jiná území jako například pro horní Podunají nebo Německo. Jsou známi i nálezy surového jantaru, což by mohlo naznačovat, že se jantarové předměty na území středních Čech také vyráběli, ovšem neexistuje o tom žádný pádný důkaz. Místa s velmi bohatými nálezy jantarových předmětů, jako jsou Mikulovice nebo Liběchovice, leží mimo hlavní koncentraci všech jantarových nálezů. U těchto lokalit se lze domnívat, že leželi na přímé trase tehdejší jantarové stezky, a na tomto obchodu se výrazně obohacovali.

Je velmi zajímavé, že konec výskytu jantarových předmětů v Čechách končí společně s koncem starší doby bronzové. Z prostoru Čech mizí nálezy jantaru poměrně záhy, ovšem stejně náhle se začínají objevovat dále na východ v karpatské kotlině v Maďarovké kultuře. Přímo modelovým případem může být pohřebiště v Jelšovcích, kde se nachází navazující únětická i maďarovská fáze. Zatímco na únětickém pohřebišti nebyl nalezen jediný jantarový předmět, na maďarovském se nacházel v každém 4. hrobě. Celý obchod s jantarem se tak přesouvá na východ a Čechy rychle upadají v zapomnění. Bez pochyb se muselo jednat o nějakou náhlou politickou nebo ekonomickou změnu, její příčiny jsou však již otázkou pro jinou debatu.

Literatura

ERNÉE, M. 2012: Jantar v české únětické kultuře – k počátkům jantarové stezky, PA CIII, 71-172.
PODBORSKÝ, V. 2012: Úvod do studia archeologie, s. 45, Brno.